

ПОГРАНИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА СРПСКО – БУГАРСКОЈ ГРАНИЦИ У ПРВИМ ГОДИНАМА ПОСЛЕ РАЗГРАНИЧЕЊА 1879. ГОДИНЕ

Апстракт: *Обележавање српско–бугарске границе 1879. године није значило и крај пограничних проблемима у односима Србије и Бугарске. Начин на који је обележена траса нове границе отворио је нова питања у односима две државе и наметнуо проблем његовог решавања. Овај рад посвећен је проучавању развоја граничног питања у периоду 1879 – 1883. године.*

Кључне речи: *Србија, Бугарска, српско-бугарски односи, гранично питање.*

Српско–бугарске односе у завршној фази Велике источне кризе 1877-1878. године обележило је питање разграничења новостворене бугарске државе и Кнежевине Србије. Велике силе у складу са својим интересима решиле су на Берлинском конгресу питање нових граница балканских држава, а *Међународна комисија за разграничење Србије* обележила је у пролеће 1879. године трасу нове српско–бугарске границе, од тремеђе на којој су се спајале српска, турска и бугарска граница, до Иванове ливаде, тачке на којој се нова гранична линија спајала са линијом старе српско–турске границе. Проблема је било и на делу границе који се подударао са старом граничном линијом, али су они решени од стране мешовите српско–руске комисије, такође у пролеће 1879. године. Крај рада помених комисија није, међутим, означио и крај пограничним проблемима.

Иако у српској историографији нема помена о постојању пограничних проблема у односима две државе све до отварања Бреговског питања које је послужило као повод прекиду дипломатских односа крајем маја 1884, разни проблеми везани за српско–бугарску границу одиграли су одређену, према нашем мишљењу незанемарљиву улогу, у постепеном погоршању односа између српске и бугарске владе, али и на локалном нивоу, у односима пограничног становништва, намећући постепено свест о различитости властитих интереса и интереса становништва са друге стране.

* * *

Рад међународне комисије за разграничење Србије и Бугарске решио је дилеме које је српска влада имала око тачне трасе српско–бугарске границе у новоприпојеним окупацима. Убрзо после проласка комисије

и протеривања српских чиновника из Трна и Брезника започело је обележавање „пограничног плота” и подизање караула.¹ За нову српско-бугарску границу, дакле без дела границе од Иванове ливаде до ушћа Тимока у Дунав који се поклапао са старом српско-турском границом, српски министар војни Јован Мишковић предложио је министру унутрашњих дела подизање 31 од 112 караула колико је предвиђено за целокупну нову границу. Од 31 караула 21 је требала да се налази на граници Пиротског, четири на граници Нишког, а шест на граници Врањског округа и Бугарске кнежевине. За разлику од караула на српско-турској граници којих је било више, са већим бројем стражара и посебним одељењима која је требало да спрече арнаутске упаде преко границе, министар војни сматрао је да карауле на српско-бугарској граници није потребно припремати за одбрану и да нису потребна посебна одељења за њену заштиту, већ да ће бити подешене само за смештај мањег броја стражара.²

Истовремено, на новој граници отворене су нове царинарнице (Ћумруци). Већ крајем 1878. године Народна скупштина Србије одлучила је, а кнез потврдио, да царинарнице са старе српско-турске границе буду премештене ближе новој граници са Турском и Бугарском.³ Уредбом кнеза Милана од 9. фебруара 1879. године отворена су три ѓумрука на привременој српско-бугарској граници: ца-

рибродски, брезнички и балтабериловачки.⁴ После коначног опредељења границе брезнички ѓумрук премештен је средином јуна у Власину, а царибродски прво у Обреновац, а затим, месец дана касније, измештен је код Суковског моста. У јулу је донета уредба и о отварању нових ѓумручких станица код Дешчаног кладенца и у селу Ржани, а крајем месеца отворен је на старој граници, на путу Неготин - Видин код Брегова, одељак радујевачког ѓумрука на који је у септембру са ушћа Тимока премештена скела.⁵ У новембру је са бугарском владом постигнут споразум о отварању новог ѓумрука на прелазу Вршка чука.⁶ На тај начин испуњени су сви предуслови за несметан путнички и трговински промет између две државе.

Поштански промет између Србије и Бугарске започео је отварањем поштанске станице у Обреновцу, на путу Пирот - Софија, 11. новембра 1879. године.⁷ На бугарској страни

⁴ Исто, бр. 36, 16. фебруара 1879. Грамадски ѓумрук премештен је у Цариброд, пандиралски у Брезник, а суповачки у Балта Бериловац.

⁵ Исто, бр. 135, 19. јун 1879, бр. 156, 15. јула 1879. и бр. 168, 31. јула 1879; Министарство унутрашњих дела - министарству иностраних дела, (Београд) 16. септембра 1879, АС, Министарство иностраних дела-Административно-правно одељење (МИД-А), деловодни протокол, 1879, № 6066.

⁶ Министарство финансија - Министарству иностраних дела, (Београд) 12. октобра 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 6732; заступништво Србије у Софији- Министарству иностраних дела, (Софија) 30. новембра 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 8350.

⁷ Бејкер - Гулду, Ниш 23. новембра 1879; Гулд - Солзберију, Ниш 24. новембра 1879, № 300, Public Record Office-Foreign Office (PRO-FO) 105/8; Министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, (Београд) 8.

¹ *Српске новине*, бр. 140, 26. јун 1879.

² Министар војни - министру унутрашњих дела, Београд 27. августа 1879, П№ 6939, Архив Србије (АС), Министарство унутрашњих дела-Полиција (МУД-П), фасцикла XVIII, ред 101/879.

³ *Српске новине*, бр. 286, 30. новембар 1878.

пошта је преузимана у Цариброду. Питање успостављања поштанског промета покренуо је дипломатски агент и генерални конзул Србије у Бугарској Сава Грујић одмах по доласку у Софију, а чини се да је о томе било говора и приликом предаје акредитива бугарског агента Димитрија Кировића кнезу Милану.⁸ Овим кораком почели су преговори о потписивању поштанске конвенције између Србије и Бугарске, али пошто није било извесно када ће они бити довршени, а било је потребно да се омогући нормалан поштански саобраћај, постигнут је споразум са бугарском владом о отварању поштанских станица и наплаћивању таксе на основу одредаба међународне конвенције до закључења конвенције између две државе.⁹ Успостављање поштанског саобраћаја са Софијом за српску владу било је значајно и због чињенице да се на тај начин знатно олакшавала службена преписка са дипломатским агентом у

децембра 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 7894. У августу 1880. ова станица је затворена, а поштански саобраћај са Бугарском одвијао се преко пиротске поште (*Српске новине*, бр. 176, 6. август 1880).

⁸ Министарство иностраних дела - министарству унутрашњих дела, (Београд) 19. септембра 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 6036; В. Ј. Вучковић, *Дипломатска историја српско-бугарског рата (1885-1886)*, Београд 1956, 5.

⁹ Исто; С. Грујић - Министарству иностраних дела, (Софија) 14. октобра 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 6941; С. Грујић - Ј. Ристићу, Софија 11. новембра 1879, АС, Министарство иностраних дела – Политичко одељење (МИД-ПО), 1879, фасцикла (Ф) - III, досије (дос) II, П/5-VI, пов. № 555; Министарство унутрашњих дела-Министарству иностраних дела, (Београд) 23. новембра 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 7758; Министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, (Београд) 8. децембра 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 7894.

бугарској престоници. Две владе преговарале су истовремено и о потписивању телеграфске конвенције. Ово питање покренуо је већ царски руски комесар у Бугарској кнез Дондуков-Корсаков у мају 1879. године, али преговори нису довршени услед одласка руске администрације из Бугарске. Сава Грујић добио је непосредно по доласку у Софију примедбе српске владе на пројекат руског комесара и започео преговоре.¹⁰

Обележавањем границе, организацијом царинске и санитарске службе, као и успостављањем поштанског саобраћаја учињени су први кораци ка нормализацији међународних односа и ситуације на граници. Решење ових питања ипак није донело крај проблема на српско-бугарској граници. Гранични спор настављен је, само је добио нов облик. Није више била реч о припадности Пирота, Врања, Ниша, Трна, Брезника и других места у граничној зони српско-бугарског етнографског простора. Ова питања решио је Берлински конгрес у складу са интересима великих сила, а међународна комисија спровела у дело. Међутим, резултати рада међународне комисије отворили су нове проблеме. Одређујући правац

---

¹⁰ Кнез Дондуков-Корсаков - Министарству иностраних дела Србије, (?) 8. маја 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 3098; министарство иностраних дела - ?, (Београд) 18. јуна 1879, АС, МИД-А, деловодни протокол, 1879, № 3923; С. Грујић - Ј. Ристићу, Софија 15. септембра 1879, АС, МИД-ПО, 1879, Ф-III, дос. II, П/5-VI, пов. № 447; исти - истом, Софија 22. октобра 1879, АС, МИД-ПО, 1879, Ф-III, дос. II, П/5-VI, пов. № 514. Жеља бугарске владе била је да се две владе у телеграфском саобраћају користе ћирилицом, док је српска влада била мишљења да је боље користити латиницу као међународно писмо у телеграфском саобраћају.

будуће српско–бугарске границе на најефикаснији начин, често повлачењем праве линије, комисија углавном није водила рачуна о томе да селима која су остајала са једне стране границе остави и земљиште које је било њихово власништво. На тај начин, на бугарској страни остали су пашњаци, њиве и шуме, власништво села која су остала на српској страни и обрнуто, а гранична линија често је пресекала њиве и пашњаке остављајући по део са сваке стране. Од турске власти тек ослобођеном сељаку земља којом је хранио породицу и шуме чије дрво га је грејало током зиме значили су више од чињенице да се његова њива и шума налазе са друге стране границе. Сељаци су прелазили границу на местима на којима им је био најкраћи пут до њива, рушили су граничну ограду која је прелазила преко њиховог поседа, секли дрва са једне стране границе и преносили их на другу страну. Овакви случајеви појавили су се непосредно по обележавању границе, пре но што су успостављени дипломатски односи између Србије и Бугарске, и обележили су прву деценију српско–бугарских међудржавних односа. На локалном нивоу непрестани сукоби на граници изазивали су незадовољство пограничног становништва, пре свега према становништву и властима са супротне стране границе, затим су следиле жалбе вишим властима које су се често завршавале протестима једне или друге владе. Погранични сукоби утицали су на тај начин негативно на међудржавне односе, уносили у њих затегнутост и наметали владама потребу њиховог решавања.

Први сукоби догодили су се управо приликом обележавања границе. Према достави пиротског окружног начелника сељаци из села Сено-

кос, које је остало са бугарске стране, предвођени командиром Бугарске народне војске уништили су новопостављени „погранични плот” који је прелазео преко њихових имања. Овај догађај био је повод протесту српске владе бугарском Министарству иностраних дела да се ови нереди прекину „да би у добром сношају могли живити”.¹¹ У свом одговору бугарски министар иностраних дела Марко Балабанов истакао је да исте оптужбе против српских сељака достављају и бугарске пограничне власти и предложио је обустављање обележавања границе и задржавање status quo-a, а затим наименовање српско–бугарске комисије која би ово питање расправила.¹² Сазив комисије био је идеја руске дипломатије која је једина у овом тренутку показивала интересовање за пограничне чарке. Њено интересовање било је последица страха да би чак и малени погранични сукоби могли довести до нових међународних заплета и до мешања великих сила у унутрашњу политику балканских држава. Да би оваква могућност била избегнута било је неопходно решавати проблеме чим се појаве, пре но што добију озбиљније размере.¹³ У том смислу је и руски дипломатски агент Александар П. Давидов при поласку у Софију добио упутства да ради на успостављању

¹¹ Министарство иностраних дела Србије - Министарству иностраних дела Бугарске, (Београд) 20. јула 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 4673.

¹² Министарство иностраних дела Кнежевине Бугарске - министарству иностраних дела Србије, Софија 22. јула, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 4670;

¹³ В. И. Косик, *Создание Министерства иностранных дел Болгарии и установление княжеством дипломатических контактов с Турцией, Сербией и Румынией*, *Bulgarian Historical Review*, 1982, 3, 22.

пријатељских односа између Србије и Бугарске.¹⁴ Давидов је због тога саветовао Балабанову да председнику српске владе предложи образовање мешовите комисије која ће деловати у спорним случајевима.¹⁵ Ристић је прихватио предлог и образована је комисија у коју су са српске стране наименовани пиротски окружни начелник и начелник штаба нишавске дивизије капетан Драгомир Вучковић, а са бугарске стране новопостављени бугарски агент у Београду Кировић, који се тада још увек налазио у Бугарској и начелник Софијског округа.¹⁶ Према извештају српских комесара приликом састанка комисије код Сенокоса бугарски комесари су изјавили да граница није погрешно обележена, као што су претходно тврдили, већ да је „међународна комисија обманута била на уштрб Бугара границу одредити, да су наши људи (сељани са српске стране-М. С.) секли неку бугарску шуму за дизање плота и треће да им се остави неколико отворених пролаза куд би Бугари

¹⁴ Инструкција Министарства иностраних дела руском дипломатском агенту и генералном конзулу у Бугарској А. П. Давидову, Ливадија, 7. септембра 1878, *Освобождение Болгарии от турецкого ига. Документы в трех томах. Том третий. Борьба России и болгарского народа за создание Болгарского государства 1878-1879*, Москва 1967, док. бр. 131, 221-222.

¹⁵ В. И. Косик, нав. дело, 27.

¹⁶ Министар иностраних дела Кнежевине Бугарске - Министарству иностраних дела Србије, Софија 28. јула 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 4908; Министарство војно-министарству иностраних дела Србије, (Београд) 30. јула 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 4922; начелник округа Пиротског и шеф штаба нишавске дивизије капетан Драгомир Вучковић-Министарству иностраних дела, (Пирот) 2. августа 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 5058.

могли улазити у своје земље које су им остале преко плота на нашој страни”. Пошто нису имали инструкције за расправљање ових питања српски комесари нису се желели упустити у њихово разматрање, а бугарски комесари нису се, према извештају српских комесара, желели потписати на протокол о питањима због којих је првобитно била сазвана комисија. Пре повратка у Пирот српски комесари још једном су прегледали како је на том потезу граница обележена и закључили „да је плот тачно по линији међународне комисије подигнут био”.¹⁷ Састанак комисије код Сенокоса био је први састанак представника српских и бугарских власти у настојању да се реше погранични спорови. Иако том приликом договор није постигнут, већ само образовање комисије било је корак ка решењу и указивало је на начин на који је пограничне проблеме неопходно решавати.

Гранични сукоб и састанак комисије одиграли су се у време успостављања дипломатских односа Србије и Бугарске. Иако нису утицали на спремност две владе да размене дипломатске представнике, јер је то било питање од много већег значаја, сукоби на граници наметнули су се као једна од првих тема у контактима две владе. Приликом поласка за Софију Сава Грујић добио је од Ристића инструкције да истакне да српска влада жели да изађе у сусрет свим лицима чија је земља остала са српске стране границе, али да не може да дозволи неконтролисано прелажење

¹⁷ Начелник округа Пиротског и шеф штаба нишавске дивизије капетан Драгомир Вучковић-Министарству иностраних дела, (Пирот) 2. августа 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, №5058.

границе јер би на тај начин био отворен пут и разним злоупотребама и са једне и са друге стране. Овакво стање, по Ристићевом мишљењу, било је могуће дозволити у првих годину дана, а у међувремену би мешовита комисија решила спорна питања. Став своје владе Грујић је пренео Балабанову неколико дана после предаје акредитивних писама.¹⁸ На другој страни, 31. августа 1879. год. Кировић је предао прве ноте српској влади. У једној од тих нота молио је да се сељанима Сенокоса и околних села са истим проблемом чине олакшице приликом уживања својих поседа.¹⁹

---

¹⁸ Заступништво Србије у Софији-министарству иностраних дела, (Софија) 12. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 6044; Ј. Ристић-Министру унутрашњих дела, Београд 21. септембра 1879, АС, МУД-П, 1879, П№ 7850, ф. XIV, р. 136/879.

¹⁹ Агенција Кнежевине Бугарске у Србији - министарству иностраних дела Србије, (Београд) 31. августа 1879, № 2, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 5619. Нотом са ознаком № 1, дакле нотом која је представљала први контакт представника бугарске нововековне државе са председником српске владе, Кировић је захтевао да четири грађана трнског среза који су „узети били у војску српску за време окупације” буду пуштени из српске војске (Агенција Кнежевине Бугарске у Србији - министарству иностраних дела Србије, (Београд) 31. августа 1879, № 1, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 5618). Исти захтев упутило је две недеље раније и руско посланство у Србији на захтев бугарског министарства иностраних дела, али не за четворицу, већ за тројицу грађана трнског среза (Руско посланство у Србији-министарству иностраних дела Србије, (Београд) 16. августа 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 5276). Међутим, одлуку о пуштању регрута из села која су по разграничењу припала Бугарској министарство иностраних дела донело је и саопштило министарству војном још средином јуна, непосредно по завршетку рада међународне комисије (министарство иностраних дела -

Са истом молбом и Грујићу се обратио Балабанов.²⁰ Мишљење министра унутрашњих дела било је, међутим, да сељани прелазе на местима где има ђумрука, а на местима где нема да са обе стране буду смештена одељења војске, да стока, сем оне за пољске радове, не сме прелазити границу и да се никако не може дозволити сечење шума. Ове одредбе требало би да се поштују до пролећа, а тада би ово питање требало уредити продајом, заменом или на неки други начин.²¹ И министар финансија сматрао је да није могуће отворити нове пролазе код Сенокоса и Росомаче.²²

Почетком пролећа 1880. год, у време када је требало да започну пољски радови, проблем се поново појавио. Министар унутрашњих дела Србије због тога је издао пограничним властима наређење да дозволе сељацима са бугарске стране границе прелазак и обраду њиховог земљи-

---

министарству војном, (Београд) 14. јуна 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 3764). Због тога је и одговор министра војног гласио да су сви регрути из села која су припала Бугарској отпуштени кућама (министарство војно-Министарству иностраних дела, (Београд) 3. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 5682).

²⁰ Заступништво Србије у Софији- Министарству иностраних дела, (Софија) 12. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 6044; Ј. Ристић-министру унутрашњих дела, Београд 21. септембра 1879, АС, МУД-П, 1879, П№ 7850, ф. XIV, р. 136/879.

²¹ Министарство унутрашњих дела- министарству иностраних дела, (Београд) 24. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 6293.

²² Министарство финансија-министарству иностраних дела, (Београд) 20. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 6239; исто - истом, (Београд) 11. октобра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 6775.

шта, под условом да и бугарске власти не праве проблема српским сељацима.²³ Приликом посете Београду у јуну 1880. године заступник Србије у Софији Сава Грујић разговарао је са Јованом Ристићем о потреби да се ово питање реши што пре. Према Грујићевом сведочанству тада је постигнута сагласност да се одреди рок за решавање проблема било продајом, било разменом имања, те да власници имања буду позвани да у том року реше ово питање. По повратку у Софију, у јулу, Грујић је о томе разговарао са председником бугарске владе Драганом Цанковом који се, према Грујићевим речима, сагласио са овим начином решавања питања. Међутим, почетком августа Цанков је у разговору са Грујићем истакао да постоје две категорије спорног земљишта, приватно и општинско земљиште, и да се бугарска влада тренутно бави тим питањем. Истовремено, изразио је сумњу у потребу решавања овог питања разменом или продајом земљишта и у усклађеност оваквих захтева са законом јер бугарски закон није забрањивао страним поданицима поседовање непокретне имовине. Грујић је остао при ставу о потреби решавања питања поменутим начином. У прилог размени или продаји имања Грујић је навео незгоде услед потребе пасошке контроле, а пре свега потребе царинског и карантинског надзора, који су и за бугарску страну били изузетно значајни.²⁴ Иако две владе нису успеле да постигну споразум о начину решавања гранич-

ног питања током следећих месеци то није изазивало значајније неспоразуме у односима две државе. Поред заузетости влада бројним унутрашњо-политичким и спољнополитичким питањима на смирење ситуације на граници вероватно је утицала и већ поменута наредба министра унутрашњих дела Србије пограничним властима да дозволе прелазак и обраду земљишта сељацима са бугарске стране границе. Иако су се повремено појављивали проблеми и притужбе са једне и са друге стране, током 1880. године питање пограничних имања није значајније узнемиравало односе међу пограничним властима на новој граници, као и међу владама.

И на делу српско-бугарске границе која се поклапала са старом линијом српско-турске границе и о којој је (о једном делу) расправљала српско-руска, а не међународна комисија, пограничне власти биле су суочене са разним проблемима. Сељани са обе стране нису се исувише обазирали на чињеницу да је реч о државној граници. Неовлашћени преласци границе, ван граничних прелаза и без јављања пограничним стражама, били су честа појава, а свака погранична караула покривала је велик простор и није била у могућности да спречи овакво понашање становништва. Један од највећих проблема представљале су честе крађе стоке и намирница и са једне и са друге стране које су затим постајале предмет расправа пограничних власти, а неретко и две владе.²⁵

²³ Министарство унутрашњих дела–Министарству иностраних дела, (Београд) 1. маја 1880, АС, МИД-А, 1880, деловодни протокол, № 3257.

²⁴ С. Грујић - Ј. Ристићу, Софија 7. августа 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-П, дос. П, П/5-VI, Пов. бр. 435.

²⁵ Латов брода тимочког А. Кузмановић - карантину радујевачком, Брегово 23. јануара 1881, П№ 2102, АС, МУД-П, 1881, ф. П, р. 100/881; директор и лекар карантина радујевачког-министру унутрашњих дела, Радајевац 28. јануара 1881, исто; Министарство унутрашњих дела-начелству крајинског и

Територијални спор на делу границе између Куле и Зајечара пресечен је у јуну 1879. године одлуком руског комесара да граница иде старом трасом српско-турске границе, без икаквих измена и територијална питања углавном нису играла значајнију улогу у споровима на старој граници. Изузетак је представљала граница код Трнавца, села на левој обали Тимока. Трнавац се налазио на самој обали, на најзападнијој тачки велике окуке Тимока зване „Кључ” која је са три стране обухватала плодно земљиште, према процени Саве Грујића, пет до шест стотина метара ширине и два километра дужине.²⁶ Пре разграничења Србије и Турске, односно проласка српско-турске комисије 1833/34. године, земљиште у „Кључу” припадало је Трнавачкој општини, али је приликом разграничења остало на турској страни, као и део земљишта општине Велики Извор. Пред почетак

црноречког округа, Београд 17. фебруара 1881, исто; заступништво Србије у Софији - Министарству иностраних дела, (Софија) 12. септембра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 6044; Ј. Ристић-министру унутрашњих дела, Београд 21. септембра 1879, АС, МУД-П, 1879, П№ 7850, ф. XIV, р. 136/879; заступништво Бугарске у Србији - Министарству иностраних дела Србије, (Београд) 7. децембра 1879, № 11, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 8124; за министра иностраних дела начелник Ђорђе С. Симић-Министарству унутрашњих дела, Београд 20. децембра 1879, П№ 10246, АС, МУД-П, 1880, ф. XIII, р. 169/880; начелство Црноречко-Министарству иностраних дела, (Зајечар) 22. децембра 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 8510; начелник црноречког округа Д. Браиловић - министру унутрашњих дела, Зајечар 26. марта 1880, П№ 2599, АС, МУД-П, 1880, ф. XIII, р. 169/880.

²⁶ (С. Грујић)-министру (иностранних дела), Софија 1. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 465.

ратова 1876/78. године земљиште у „Кључу” било је власништво видинског Турчина Хаџи-Нурија који га је давао у аренду сељацима општине Грацко, са десне обале Тимока. По окончању Другог српско-турског и руско-турског рата и ослобођења Бугарске Трнавчани су већ у фебруару 1878. године код српске владе покренули питање враћања земљишта у „Кључу”²⁷, а њихов представник изашао је, са представницима села из околине Великог Извора, крајем маја 1879. године и пред чланове српско-руске комисије, Ђурића и Плевеа.²⁸ Пошто ови кораци нису постигли жељени успех, почетком 1880. године Трнавчани су били заинтересовани да спорну земљу откупе од Хаџи-Нурија, али су страховали да им бугарске власти то неће дозволити.²⁹ Пажњу две владе привукли су у мају 1880. године када су протерали бугарске стражаре из карауле која се налазила на средини „Кључа”. Према достави

---

²⁷ Начелству округа Црноречког-представници трнавачке општине, Трнавац 28. фебруара 1878, АС, МУД-П, 1878, ф. III, р. 34/878; начелство округа Црноречког-Врховној команди, Зајечар 3. марта 1878, исто; начелник штаба Врховне команде генерал К. С. Протић - министру унутрашњих дела, Ниш 13. марта 1878, исто.

²⁸ У име својих општинара кметови: грљански Стојан Јановић, шљиварски Трајило Стојановић, изворски Лазар Николић, прљитски Јон Тодоровић, вражогрначки Урош Милошевић, трнавски Станисављевић Милован (истакао М.С), вратарнички Јован Јовковић- Министарству иностраних дела, Зајечар 28. маја 1879, АС, МИД-А, 1879, деловодни протокол, № 3328.

²⁹ (Начелник Црноречког округа) Д. Браиловић-(министру унутрашњих дела), Зајечар 17. априла 1880, Архив Историјског института, Фонд Јована Ристића, инв. бр. 32/603, сигн. XXXII/19 (Грађа Архива Историјског института у међувремену је премештена у Архив Српске академије наука и уметности)

бугарског министра иностраних дела Трнавчани су оружјем отерали стражаре „претећи да ће их све побити и стражару им спалити”.³⁰ На протест бугарског министра министар унутрашњих дела Србије издао је наређења начелницима свих округа уз границу са Бугарском да предузму најстрожије мере „да се убудуће не би догађали случаји подобни овоме описаноме, који су кадри помутити добре одношаје између обостраних власти и становништва”.³¹ Иако Трнавчани нису остварили своје претње, њихови поновни сукоби са бугарским пограничним властима довели су до образовања комисије за решавање овог питања и до доласка Саве Грујића из Софије у Трнавац 26. августа 1880. године, у пратњи драгомана руског конзулата у Видину и представника српских и бугарских пограничних власти.³² Из обимног извештаја који је Грујић поднео свом министру није тешко уочити да је српска влада овом питању придавала велики значај. Грујић је Трнавчанима „препоручивао стрпљење и да слушају наредбе власти, односно неприкосновености постојеће границе, јер влада (...) не

³⁰ Бугарски агент у Београду - Министарству иностраних дела Србије, (Београд) 6. јуна 1880, АС, МИД-А, 1880, деловодни протокол, № 4586; министар иностраних дела - министру унутрашњих дела, Београд 18. јуна 1880, П№ 5164, АС, МУД-П, 1880, ф. XIII, р. 169/880.

³¹ Министарство унутрашњих дела-начелницима округа Црноречког, Књажевачког, Нишког, Пиротског и министру иностраних дела, Београд 25. јуна 1880, П№ 5164, АС, МУД-П, 1880, ф. XIII, р. 169/880.

³² Бугарски агент у Београду - Министарству иностраних дела Србије, (Београд) 24. јуна 1880, АС, МИД-А, 1880, деловодни протокол, № 5049; Министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, (Београд) 25. јуна 1880, исто, № 5126. Комисија је образована на предлог бугарске стране.

може никако допустити да се њени државни интереси због тога оштете, а њен је интерес пре свега тај, да с Бугарском у љубави живи”.³³ Настојећи да дâ одговор на питање шта влада може да учини да би задовољила жеље Трнавчана, сматрао је да би земљу било лако вратити сељанима ако би претходно између две владе било решено питање исправке државне границе у корист Србије. Међутим, српски заступник у Софији сматрао је да тренутно није време за отварање овог питања и „да би покушај неуспешан остао и поновљена распра нашкодила би само установљењу добрих суседних одношаја”.³⁴ Преостала је могућност да Трнавчани од бугарских власти, односно суда у Видину, захтевају одобрење за куповину земљишта од Хаџи-Нурија са којим су се већ договорили за цену од 2 000 дуката. Према Грујићевом мишљењу, ако би бугарске власти одобриле куповину која је на основу бугарских закона била могућа, српска влада морала би имати у виду да се бугарске општине на новој српско-бугарској граници налазе у истом положају, да би се њима „ако и не на основу нашег устава, оно ипак на основу узајамности” морало дозволити слободно уживање поседа на српској страни државне границе, те да ће бугарска влада сигурно желети да се оба питања истовремено реше.³⁵

Неколико дана пре Грујићевог доласка предузимљиви Трнавчани обратили су се непосредно министру Ристићу са молбом да им се од

³³ (С. Грујић)-министру (иностранних дела), Софија 1. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 465.

³⁴ Исто.

³⁵ Исто.

бугарске владе издејствује слободан прелазак ради обраде земље.³⁶ Пошто је министар унутрашњих дела дао позитивно мишљење о њиховој молби Ристић је наложио Грујићу да се са овом молбом обрати бугарској влади.³⁷ Бугарска влада спремно је прихватила захтев и издала потребна наређења, али је, када је установила да је реч о земљишту на старој српско–бугарској граници, обавестила српско заступништво у Софији да је после пажљивог проучавања захтева утврђено „да на пограничној линији Видинског округа нема никаквог имања које би припадало каквој српској општини тим пре што на граници поменутог округа (...) нису ни учињене какве измене пограничне и постојећа граница (...) остала је (...) она иста која је и пре рата била”, те „следователно није (...) ни било могућно да какве земље од српске територије уђу у састав Бугарске Кнежевине или обратно”. Бугарски министар иностраних дела истакао је да поменуто земљиште припада Хаци-Нурију и да овај има и документа која потврђују да је он власник.³⁸ У међу-

³⁶ (Министар иностраних дела) - министру унутрашњих дела, Београд 18. августа 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 450. У прилогу писма налази се и молба пуномоћника трнавачке општине Радисава Милића и Милана Станисављевића.

³⁷ Начелник Црноречког округа Јоцић - министру унутрашњих дела, Зајечар 9. септембра 1880, АС, МУД-П, 1882, ф. III, р. 199/882 (препис документа као прилог у: АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 450); Р. Милојковић–Ј. Ристићу, Београд 19. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 482; (Ј. Ристић)–Р. Милојковићу, Београд 20. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 485; Ј. Ристић–С. Грујићу, Београд 30. септембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 492.

³⁸ Димитрије Боди, отпражник послова Заступништва у Софији-министру иностраних

времену, Ристићева влада је пала, питање „Кључа” остало је нерешено, а сукоби Трнавчана са бугарским властима и пограничним стражама настављени су.

* * *

Неуређеност граничног питања са Бугарском био је проблем који се провлачио и за време напредњачких влада. За време Ристићевог министровања, упркос повременим договорима влада, контактима локалних власти и образовању комисија за решавање појединих питања, трајнији споразум није постигнут. Почетак 1881. године донео је нове притужбе са обе стране. Бугарски агент у Београду у периоду јануар–април жалио се више пута код српске владе на поступке српских пограничних власти које су становништву са бугарске стране границе отежавале прелазак и обрађивање земљишта на српској страни, па је министар унутрашњих дела још једном издао наређење пограничним властима „да чине све могуће олакшице бугарским становницима при преласку њиховом на нашу страну да раде своју земљу”, молећи у исто време да исти третман имају и српски сељаци приликом пре-

дела Чедомиљу Мијатовићу, Софија 3. новембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 511; Ч. Мијатовић - министру унутрашњих дела, Београд 19. новембра 1880, П№ 10183, АС, МУД-П, 1882, ф. III, р. 199/882; Ђ. С. Симић, начелник Министарства иностраних дела-министру унутрашњих дела, Београд 19. новембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 525; С. Грујић– Ч. Мијатовићу, Софија 29. децембра 1880, АС, МИД-ПО, 1880, Ф-1, дос. I, Б/5, пов. бр. 573; Ч. Мијатовић-министру унутрашњих дела, Београд 22. јануара 1881, П№ 1055, АС, МУД-П, 1882, ф. III, р. 199/882.

ласка и обраде земљишта на бугарској страни.³⁹ Настављена је недозвољена сеча шуме у пограничном појасу на новој граници и хапшења починиоца,⁴⁰ бугарска влада оптужила је становништво са српске стране границе за паљевину више бугарских караула на старој граници,⁴¹ Трнавчани нису одустајали од својих захтева за земљиштем у „Кључу”, иако је крајем 1880. године бугарска влада одбила њихов захтев као неоснован,⁴² а Вра-

³⁹ Д. Кировић - Министарству иностраних дела Србије, Београд 19. јануара 1881, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 466; исти - истом, Београд 2. фебруара 1881, исто, № 1019; заступништво Србије у Софији - Министарству иностраних дела, Београд 26. јануара 1881, исто, № 1030; бугарска агенција у Београду - Министарству иностраних дела Србије, Београд 17. марта 1881, исто, № 2452; иста - истом, Београд 6. априла 1881, исто, № 3013; Министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, Београд 22. априла 1881, исто, № 3983; бугарски агент у Београду - Министарству иностраних дела Србије, Београд 11. маја 1881, исто, № 4136.

⁴⁰ Министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, Београд 25. јануара 1881, исто, № 870; начелник Власотиначког среза Д. Стевановић-начелству Нишког округа, Власотинци 17. јануара 1881, П№ 1133, АС, МУД-П, 1881, ф. IX, р. 83/1881.

⁴¹ Књажевска бугарска агенција у Београду - Министарству иностраних дела, Београд 28. јануара 1881, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 1020; Министарство унутрашњих дела - министру иностраних дела, Београд 2. јануара 1881, П№ 24, АС, МУД-П, 1881, ф. XXIII, р. 52/1881.

⁴² Заступништво Србије у Софији - министарству иностраних дела, Софија 29. децембра 1880, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 237; исти - истом, Софија 11. јануара 1881, исто, № 459; Богица Најдановић, кмет села Трнавца - Министарству иностраних дела, 27. марта 1881, исто, № 2730; општина трнавачка - Министарству иностраних дела, 26. марта 1881, исто, № 2890; заступништво Србије у Софији - Министарству иностраних дела, Софија 7. априла

жогрначка општина такође је покренула питање враћање земљишта које је приликом разграничења 1833/34. године припало Турској, а 1878/79. године Бугарској.⁴³ Поред наведених и из претходних година познатих, појавио се и нови проблем који у контактима влада претходних година није помињан. Изливање Тимока у пролеће 1881. године довело је до нове промене корита реке и ставило пред две владе потребу да се и ово питање реши.⁴⁴ Агитација на граници била је питање на које се влада враћала с времена на време обавештавајући се код пограничних начелника о истинитости оваквих вести и обраћајући им пажњу да на овакве појаве обратe посебну пажњу. Карактеристичан пример става српске владе према овом питању била су дешавања на граници после државног удара у Бугарској крајем априла 1881. године за којим су уследили избори и немири у пограничним областима. До српске владе дошле су вести о агитацији са бугарске стране у прилог измене граничне линије. Ове вести навеле су српску владу да преко заступника у Софији упуту протест бугарској влади. Иако су у Београду сматрали да влада у Софији „није страна агитацијама на нашој граници”, заступник у Софији убрзо је добио инструкције да

1881, исто, № 3816; начелство округа Црноречког - Министарству иностраних дела, Зајечар 15. маја 1881, исто, № 4225.

⁴³ Вражогрначка општина-министру иностраних дела, 17. јануара 1881, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 853; иста - истом, б. м, б. д, исто, № 1493; заступништво Србије у Софији - Министарству иностраних дела, Софија 8. марта 1881, исто, № 2341.

⁴⁴ Јован П. Јовановић, из Мокрања - Министарству иностраних дела, 15. маја 1881, исто, № 4265; министар финансија - Министарству иностраних дела, Београд 16. маја 1881, исто, № 4527.

не чини даље кораке у Софији у вези са овим питањем јер „српска влада није вољна овој ствари давати већи значај”.⁴⁵

За нову српску владу Милана Пироћанца решавање спорова везаних за земљиште на граници није било без значаја. Обавештавајући посланике на страни о најзначајнијим спољнополитичким питањима којима се влада бавила у лето 1881. године Пироћанац је после потписивања трговинског уговора и железничког питања одмах навео решење пограничних спорова са Бугарском.⁴⁶ Сличног мишљења била је и бугарска влада и због тога је на њен предлог у мају 1881. године одлучено да буде образована мешовита српско–бугарска комисија са задатком да прође целу граничну линију, утврди све проблеме и предложи начин њиховог коначног решавања.⁴⁷ За српске комесаре одређени су Милан Ђ. Милићевић, начелник полицијског одељења министарства унутрашњих дела и Милан Дам-

њановић, члан Касационог суда, док су Бугарску представљали Димитрије Каранфиловић, члан Главне контроле и Стефан Попов, чиновник у министарству иностраних дела.⁴⁸ Први састанак српско–бугарске пограничне комисије одржан је у Неготину 19. јуна⁴⁹ и постигнут је договор да се прво погледају све спорне тачке на граници, па тек онда да се разговара о мерама које би могле бити предузете. Комисија је на граници провела више од месец дана и 23. јула стигла је у Врање. Неколико дана касније комесари су у Нишу потписали протоколе заседања и комисија је привремено завршила са радом, док комесари са својим владама не усагласе ставове о појединим питањима.⁵⁰ По повратку у Београд српски комесари предали су 20. августа председнику српске владе пројекте уговора о решавању питања земаља на Тимоку и о уживању има-

⁴⁵ Заступник министра иностраних дела - заступнику у Софији, Београд 22. јула 1881, АС, МИД-ПО, 1881, деловодни протокол, № 54; исти-истом, Београд 30. јула 1881, исто, № 57; исти - истом, б. м, б. д, исто, № 61; Милан Илић, осмострел-министру иностраних дела, Пирот 1. јула 1881, *Пирот и срез нишавски 1801-1918, Грађа, књига прва 1801-1883*, сабрао и приредио Илија Николић, Пирот 1981, док. бр. 629, стр. 584-585; начелник Пиротског округа - председнику владе и министру иностраних дела М. Пироћанцу, Пирот 17. октобра 1882, Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Милана Пироћанца, сигн. бр. 10050/14.

⁴⁶ Заступник министра иностраних дела- посланицима у Бечу, Берлину, Паризу, Петрограду и Цариграду и заступнику у Софији, Београд 1. августа 1881, АС, МИД-ПО, 1881, деловодни протокол, № 58.

⁴⁷ Министар иностраних дела-министар унутрашњих дела, Београд 15. маја 1881, АС, МУД-П, ф. I, р. 9½/1881, П№ 7283.

⁴⁸ Исто; заступништво Србије у Софији - Министарству иностраних дела, б. м, б. д, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 5077; М. Ђ. Милићевић, *С Дунава над Пчињу. Белешке уз пут*, Београд 1882, стр. II; *Външната политика на България, Документи и материали, I, 1879-1886*, съставили Т. Добриянов, Т. Бакалов, К. Георгиев, Ц. Дойнова, М. Ковачева, Р. Попов, Е. Стателова, София 1978, док. бр. 120, стр. 265-266.

⁴⁹ М. Ђ. Милићевић, комесар у српско-бугарској комисији - министру иностраних дела, (Неготин) 18. јуна 1881, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 5691.

⁵⁰ *Дневник Милана Ђ. Милићевића, књига XI, (1. јануар 1881 - 31. децембар 1883)*, АСАНУ, сигн. бр. 9327, стр. 1538. Пут дуж српско-бугарске границе послужило је М. Ђ. Милићевићу да напише путопис *С Дунава над Пчињу. Белешке уз пут* (Београд 1882). О раду са бугарским комесарима Милићевић је записао: „Друговање и пословање с ова два одлична човека, ова два просвећена родољуба бугарска, остаје нам као једна од најпријатнијих успомена у животу!” (М. Ђ. Милићевић, *С Дунава над Пчињу*, 10).

ња са супротне стране границе.⁵¹ Према овом пројекту старо корито Тимока требало је да буде граница, а не сама река која је често мењала ток, власници имања која остану на туђој територији давали би дажбине својој држави, а летину би преносили у своју државу без икаквих плаћања. Српски пројекат, разматран у Софији у јесен исте године, наишао је на резервисаност бугарске владе која је сматрала да он пре свега штити српске интересе. До новог састанка комисије, до којег је требало доћи у октобру у Београду, није дошло јер, према Грујићевим наводима, „бугарски комисари под разним изговорима одлажу састанак”, а сва његова настојања следећих месеци да до састанка комисије дође и да се преговори заврше на основу предложене конвенције остала су без успеха.⁵²

Пошто споразум двеју влада није постигнут настављали су се проблеми на граници. Поред већ уобичајених, али на овом делу границе ређих, недозвољених прелазака, крађа, сече шуме са друге стране границе, на старој граници најинтересантније је било питање тимочке границе на делу на којем је река променила ток. Током претходних деценија Тимок је више пута мењао корито. Приликом једне од промена тока, према каснијим наводима, остала је на

десној обали реке и спорна ливада Обреновића код бугарског села Брегова. Ново изливање реке у пролеће 1881. године довело је до нове промене њеног тока и поставило и ово питање пред две владе. Извесно је да је приликом изливања Тимока у пролеће 1881. године дошло до померања границе код Брегова и да су, када је Тимок образовао ново корито, неке ливаде остале тада на супротној страни његовог тока, а коришћење тих ливада за испашу од стране бугарских сељака било је каснијих месеци повод жалби са српске стране.⁵³ Став српске владе да старо корито чини границу био је један од најзначајнијих разлога одбијања бугарске владе да пристане на предложени пројекат пограничне конвенције.⁵⁴

На новој граници и даље су се током 1881/82. године повремено појављивали проблеми у вези са преласком становништва ради обраде земљишта са друге стране границе, али обе владе настојале су да изађу у сусрет притужбама и молбама друге стране и издавале су наређења да се

⁵¹ Дневник Милана Ђ. Милићевића, XI, АСАНУ сигн. бр. 9327, стр. 1542.

⁵² Е. Стателова, *Дипломацијата на Княжевство България 1879-1886*, София 1979, 107; заступник Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 27. септембра 1881, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 8098; исти-истом, Софија 5. октобра 1881, исто, № 8419; исти-истом, Софија 8. октобра 1881, исто, № 9086; исти-истом, Софија 14. децембра 1881, исто, № 11300.

⁵³ Јован П. Јовановић из Мокрања - Министарству иностраних дела, 15. маја 1881, АС, МИД-А, 1881, деловодни протокол, № 4265; министар финансија-Министарству иностраних дела, Београд 16. маја 1881, исто, № 4527; начелник Крајинског округа-Министарству иностраних дела, б. м, 17. августа 1881, исто, № 7458; заступништво Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 23. септембра 1881, исто, № 8560; начелник округа Крајинског-Министарству иностраних дела, б. м, 4. маја 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 4401; исто - истом, 11. маја 1882, исто, № 4752; заступништво Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 3. септембра 1882, исто, № 8854.

⁵⁴ Министар финансија-министру иностраних дела, Софија 19. децембра 1881, *Външната политика на България*, док. бр. 146, стр. 318-319.

не чине сметње при преласку границе.⁵⁵ Велики проблем, међутим, представљала је недозвољена сеча шуме. Сељаци из села са бугарске стране границе, пре свих из Сенокоса и Славиња, али и из Браћевца, Изатовца и других села, прелазили су током летњих месеци 1881. године наоружани и у већим групама границу и „сатирали немилице гору” на планини Прелесју. Српске пограничне власти нису биле противне да бугарски сељаци носе дрва за огрев из шума са српске стране границе из којих су то и раније чинили и које су им представљале једини извор дрва за огрев, али је неконтролисано рушење шуме било противно уредбама о шумама за које су српске пограничне власти без успеха инсистирале да их и бугарски сељаци поштују. Српске страже нису их могле спречити у преласцима границе, а повремено је долазило и до пуцњаве када су стражари покушавали да преласке спрече. Овакви поступци изазивали су незадовољство прво пограничних власти, а затим и

---

⁵⁵ Трифун Маринковић, Ђорђе Вељковић, Андра Јовановић и други из Пирота- Министарству иностраних дела, (Пирот) 31. децембра 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 154; заступништво Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 5. фебруара 1882, исто, № 1280; исто - истом, Софија 15. марта 1882, исто, № 2722; Поп Андон и Станко Христов - ?, б. м, 5. јуна 1882, исто, № 5491; Министарство иностраних дела-Министарству иностраних дела, Београд 10. јуна 1882, исто, № 5771; бугарски агент у Београду-Министарству иностраних дела Србије, Београд 28. јуна 1882, исто, № 6396; Министарство финансија-Министарству иностраних дела, Београд 22. јула 1882, исто, № 7210; Министарство унутрашњих дела- Министарству иностраних дела, Београд 22. септембра 1882, исто, № 9374; бугарски агент у Београду-Министарству иностраних дела Србије, Београд 29. септембра 1882, исто, № 9656.

владе и довели до преписке са бугарском владом. Уобичајени одговори на основу извештаја бугарских пограничних власти у којима се доказивала оправданост властитих поступака, предлагање локалне комисије, били су део вишемесечне преписке и, као и обично, нису донели никакав резултат. Почетком 1882. године Грујић је из Софије јавио да је бугарски министар унутрашњих дела издао наредбу којом је сељацима забрањена сеча шуме на Прелесју, али ово није спречило, и на Прелесју и на другим местима, повремене преласке и даљу сечу током следећих месеци. На другој страни, бугарски агент у Београду није пропустио да се жали српској влади на сличне поступке српских сељака на другим деловима нове границе.⁵⁶

---

⁵⁶ Начелство среза Височког-начелству округа Пиротског, Пирот 14. јуна 1881, *Пирот и срез Нишавски 1801-1918, I*, док. бр. 621, стр. 576-577; министар иностраних дела-министру унутрашњих дела, Београд 17. септембра 1881, исто, док. бр. 647, стр. 626-627; начелство округа Пиротског-министру унутрашњих дела, Пирот 15. октобра 1881, исто, стр. 627-628; Министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, Београд 29. октобра 1881, исто, док. бр. 665, стр. 648-649; министар унутрашњих дела-председнику министарског савета, Београд 3. децембра 1881, исто, док. бр. 671, стр. 653; заступништво Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 2. фебруара 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 1195; бугарски агент у Београду-Министарству иностраних дела Србије, Београд 10. марта 1882, исто, № 2312; министар унутрашњих дела - министру иностраних дела, Београд 16. марта 1882, исто, № 2657; заступништво Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 20. марта 1882, исто, № 2984; исти-истом, Софија 23. марта 1882, исто, № 2986; министар унутрашњих дела-министру иностраних дела, Београд 16. маја 1882, исто, № 4850; заступништво Србије у Софији-Ми-

Чести недозвољени преласци границе и потреба обрађивања имања која су се налазила са обе стране границе доводили су до уништавања „пограничног плота” који је најчешће био управо то, ниска дрвена ограда развучена дуж граничне линије.

Уклањање плота доводило је до тога да тачно место граничне линије често није било означено. Према извештају начелника Височког среза сељаци су то чинили из два главна разлога: да избегну контролу пограничних стражара и олакшају кријумчарење робе за коју је неопходно плаћање царине, те да, ако већ не могу присвојити земљиште које је припало Србији, доведу у питање тачан правац граничне линије. У том циљу самостално су отпочели са копањем канала дајући граничној линији нов правац.⁵⁷ У пролеће 1882. године пограничне власти приступиле су поновном прецизном означању граничне линије у складу са протоколима пограничне комисије из 1879. године. Граница је средином маја поново означена обнављањем ограде и, на местима где се оно показало непрактичним, ископавањем канала и подизањем хумки дуж граничне линије. Ново обележавање границе изазвало

нистарству иностраних дела, Софија 17. јуна 1882, исто, № 6146; бугарски агент у Београду - Министарству иностраних дела Србије, Београд 21. јула 1882, исто, № 7145; заступништво Србије у Софији - Министарству иностраних дела, Софија 12. октобар 1882, исто, № 10324; министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, Београд 10. септембра 1882, исто, № 10668; начелство округа Нишког - министру унутрашњих дела пиротског, Пирот 20. маја 1882, *Пирот и срез Нишавски 1801-1918, I*, док, Ниш 9. децембра 1881, АС, МУД-П, 1882, П№ 16347, ф. V, р. 110/1882.

⁵⁷ Начелник среза Височког - начелнику округа. бр. 711, стр. 705-706.

је велико незадовољство становништва са бугарске стране границе, посебно на местима где су ископани канали јер су они често пресекали обрадиво земљиште и отежавали његову обраду. На многим местима ограда је порушена и канали затрпани непосредно по одласку сељака који су је означили и убрзо су уследиле жалбе бугарских сељака својим пограничним властима, а затим преко бугарске владе и српској влади која је оптужена за уништавање усева бугарских сељака, а неколико недеља касније и за исправљање граничне линије у своју корист.

Да би питање штета које су српски сељаци починили било решено српска влада наименовала је начелника Височког среза да комисијски, у сарадњи са трнским окружним начелником, извиди ово питање.

На граници начелник Височког среза сусрео се крајем јуна 1882. године са берковичким среским начелником који „није хтео никакав извиђај чинити изговарајући се да ће доцније изаћи једна комисија састављена из наших и њихових инжињера која ће решити хоће ли остати плот где је сада или ће се помаћи онамо куд Бугари кажу, па је затим одма отишао”. Крајем јула бугарска влада заиста је упутила српској влади предлог да једна мешовита комисија обележи границу видљивим ознакама ради избегавања нових сукоба.⁵⁸

---

⁵⁸ Заступник помоћника начелника среза Височког - министру унутрашњих дела, Пирот 13. маја 1882, АС, МУД-П, 1882, П№ 6131, ф. VIII, р. 9/1882; министар унутрашњих дела - министру иностраних дела, Београд 14. маја 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 4613; изјава буљубаша Стојана Митића и Милутина Живадиновића, Ржана 22. маја 1882, *Пирот и срез Нишавски 1801-1918, I*, док. бр. 715, стр. 710; начелник округа

Све учесталији проблеми на граници још једном су истакли потребу коначног решавања овог питања споразумом двеју влада. Не чекајући договор влада о образовању пограничне комисије, заступник Ср-

---

Пиротског-министру унутрашњих дела, Пирот 22. маја 1882, исто, док. бр. 716, стр. 710-711; изјава Стојана Ранђеловића, стражара на караули "Прелесје", Пирот 25. маја 1882, исто, док. бр. 719, стр. 713; Светозар Радоњић, буљубаша са Прелесја, Пирот 27. маја 1882, исто, док. бр. 722, 715-716; (министар иностраних дела)-начелнику Пиротског округа, Београд 22. маја 1882, АС, МУД-П, 1882, ф. VIII, р. 9/1882; начелник пиротског округа-министру унутрашњих дела, министру иностраних дела, Пирот 24. маја 1882, исто; бугарски агент у Београду- министру иностраних дела Србије, Београд 14. јуна 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 5814; министар унутрашњих дела-министру иностраних дела, Београд 25. јуна 1882, *Пирот и срез Нишавски 1801-1918, I*, док. бр. 732, 728-729; начелник Пиротског округа - министру унутрашњих дела, Пирот 4. јуна 1882, АС, МУД-П, 1882, П№ 7344, ф. VIII, р. 27/1882; Министарство унутрашњих дела - начелнику округа Пиротског, Београд 9. јуна 1882, исто; начелник Пиротског округа - министру унутрашњих дела, Пирот 16. јуна 1882, исто, П№ 7694, исто; министар иностраних дела-министру унутрашњих дела, Београд 15. јуна 1882, исто, П№ 7852, исто; начелник Пиротског округа - министру унутрашњих дела, Пирот 9. јула 1882, *Пирот и срез Нишавски 1801-1918, I*, док. бр. 739, 733-734; Министарство унутрашњих дела - Министарству иностраних дела, Београд 25. јуна 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 6648; бугарски агент у Београду - Министарству иностраних дела Србије, Београд 19. јула 1882, исто, № 7041; Министарство унутрашњих дела-Министарству иностраних дела, Београд 17. августа 1882, исто, № 8060; министар иностраних дела- министру унутрашњих дела, Београд 22. јула 1882, АС, МУД-П, 1882, П№ 9510, ф. VIII, р. 27/1882; исти - истом, Београд 12. августа 1882, исто, П№ 10426, исто; заступништво Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 30. јула 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 7681.

бије у Софији сачинио је на основу прошлогодишњих пројеката нови пројекат пограничне конвенције и захтевао од српске владе да му дозволи да започне на основу ње преговоре са бугарском владом пре но што ова наименује нове комесаре, али његов предлог није прихваћен.⁵⁹

Крајем августа 1882. године бугарска влада одлучила је да покрене питање образовања нове међудржавне комисије и наложила бугарском агенту у Београду да обавести српску владу да је за члана комисије постављен Тодор Икономов, председник Државног савета.

Истовремено, за место састанка комисије предложен је Пирот.⁶⁰ Српска влада прихватила је овај предлог, али је до састанка дошло у октобру 1882. године не у Пироту, већ у Београду. Бугарски агент Кировић обавестио је 19. октобра српску владу да су Тодор Икономов и секретар Државног савета Јосиф Ковачев приспели у Београд.⁶¹ Три дана касније, 22. октобра, дошло је до првог састанка између бугарских комесара и српских комесара Милана Ђ. Милићевића и Ђорђа Симића, начелника Министарства иностраних дела, који је заменио Милана Дамњановића, прошлогодишњег Милићевићевог по-

---

⁵⁹ Заступник Србије у Софији - Министарству иностраних дела, Софија 1. јуна 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 5551; *Дневник Милана Ђ. Милићевића, XI*, АСАНУ сигн. бр. 9327, 1626.

⁶⁰ Министар иностраних дела Бугарске - бугарском агенту у Београду Д. Кировићу, Софија 26. августа 1882, *Външната политика на България*, док. бр. 167, 357; Д. Кировић - М. Пирофанцу, Београд 1. септембра 1882, исто, док. бр. 168, 358.

⁶¹ Бугарски агент - Министарству иностраних дела Србије, Београд 19. октобра 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 10325.

моћника.⁶² Проблеми су се појавили већ при првом састанку. Према Милићевићевом сведочанству, проблем се састојао у томе што су бугарски делегати, вероватно због догађаја од претходног пролећа, добили од своје владе наређења да захтевају да граница још једном буде прегледана и да буде обележена прецизно по тачкама које је обележила међународна комисија 1879. године.⁶³

Председник српске владе страховао је да се иза оваквих захтева крију задње мисли о измени међународним уговором утврђене границе у бугарску корист и није био спреман да пристане на ревизију целе границе, већ само на излазак комисије на спорна места. Пошто бугарски комесари нису попуштали, српска влада интервенисала је посредством заступника у Софији код бугарске владе и од Грујића добила одговор „да и бугарска влада не тражи верификацију целе границе него само на местима спорним”. Пошто су бугарски комесари добили нове инструкције рад комисије настављен је тек 23. новембра и текао је брзо. Почетком

децембра цео текст новог пројекта пограничне конвенције био је готов.⁶⁴

Предложеним пројектом конвенције још једном је као граница између две државе прихваћена линија одређена од стране међународне комисије 1879. године, али је предвиђено да мешовита комисија састављена од инжењера обе стране прегледа и означи границу на свим местима на којима погранична линија није видљиво означена и на местима на којима постоје жалбе становништва на тренутни ток граничне линије (чл. I). При коначном одређењу границе предвиђено је да буду узете у обзир потребе пограничног становништва и дозвољена је могућност исправке граничне линије која би ишла међама пограничних села не пресецајући имања на два дела (чл. IV). Уколико исправка не буде могућа предвиђена је размена или продаја у року од пет година од потписивања конвенције (чл. V и XV). У међувремену, власницима имања требало је да буде дозвољен неометан прелазак на тачкама које су требале да за ову намену буду одређене и које су предвиђене и за вршење прегледа, а предвиђено је и да имања буду ограђена и на тај начин да буде спречена повреда имања становника суседне државе (чл. VIII). Требало је да сељаци плаћају дажбине оној држави у којој живе (чл. X), а требало је да буду ослобођени плаћања царина за пренос приноса са својих имања (чл. XI). Чланови XVIII-XXI посвећени су воденој граници између две државе, односно Тимоку. Најинтересантнији је део члана XIX који говори о могућој природној промени тока пограничних река. Њиме је предвиђено да граница између две државе и

⁶² Дневник Милана Ђ. Милићевића, XI, АСАНУ сигн Заступник Србије у Софији-Министарству иностраних дела, Софија 1. јуна 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 5551; Дневник Милана Ђ. Милићевића, XI, АСАНУ сигн. бр. 9327, 1626.

⁶² Министар иностраних дела Бугарске-бугарском агенту у Београду Д. Кировићу, Софија 26. августа 1882, *Външната политика на България*, док. бр. 167, 357; Д. Кировић - М. Пироћанцу, Београд 1. септембра 1882, исто, док. бр. 168, 358.

⁶² Бугарски агент-Министарству иностраних дела Србије, Београд 19. октобра 1882, АС, МИД-А, 1882, деловодни протокол, № 10325.

⁶² Дневник Милана Ђ. Милићевића, XI, АСАНУ. бр. 9327, 1650-1651.

⁶³ Исто, 1652.

⁶⁴ Исто, 1653-1663.

даље остане река, а да на другој страни заостало земљиште и даље остаје у поседу претходног власника и подлеже одредбама члана XV конвенције.⁶⁵

Председник српске владе није био задовољан пројектом конвенције. Иако из сачуваних извора није непосредно могуће утврдити који су чланови изазвали његово незадовољство, из примедбе бугарског министра иностраних дела Марка Балабанова записане на пројекту конвенције произилази да је пре свега била реч о члану IV у којем је реч о исправљању граничне линије.⁶⁶ Разлози су вероватно били исти они који су пре почетка преговора у октобру навели српску владу да инсистира на новим инструкцијама бугарским комесарима, а поред тога Пироћанац је изражавао и сумњу да ће Турска пристати на измену граничне линије, јер је Бугарска још увек била њен вазал и она је требало да буде позвана да изнесе свој став у тако значајном питању какво је измена граничне линије.⁶⁷ Пироћанац је такође имао приговор на форму уводног дела конвенције јер се у њему наводи да споразум потписују владе, а не владари.⁶⁸ Српска влада није дала свој коначни пристанак за потписивање конвенције и ово питање остало је и даље нерешено.⁶⁹

Гранични проблеми који су обележили првих неколико година међудржавних односа Србије и Бугарске нису нестали ни после неуспешног покушаја потписивања пограничне конвенције. О њима се, међутим, у контактима две владе расправљало све мање. Негативан тренд развоја међудржавних односа потиснуо је у страну све локалне проблеме, посебно после прекида дипломатских односа и проблема везаних за рад српске радикалске емиграције у Бугарској када су краљ Милан и председник српске владе Милутин Гарашанин на Бугарску гледали као на највећег непријатеља Србије на Балкану. Потреба решавања пограничних проблема наметнула се тек после српско-бугарског рата и обнове дипломатских односа 1886. године, као део настојања да буду поправљени односи двеју држава.

---

⁶⁵ *Пројекат конвенције за одређење границе и међусобне пограничне односе између Краљевине Србије и Кнежевине Бугарске*, Београд, децембар 1882, *Външната политика на България*, док. бр. 181, 385-390.

⁶⁶ Исто, 386.

⁶⁷ *Дневник Милана Ђ. Милићевића, XI*, АСАНУ 9327, 1663.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Е. Стателова, нав.дело, 108.